

A szabadságharcz történetírói.

Az 1849 tavaszán megindult támadó hadműveletek hatása alatt a Debreczenben székelő honvédelmi bizottmány arra az elhatározásra jutott, hogy a különböző harcztereken működő hadseregekhez történetírókat küldet, azokkal a feljegyzésre méltó adatokat összegyűjteni, hogy a szabadságharcznak egy későbbi, esetleg a honvédelmi bizottmány által felkérendő történetírója előtt a hiteles és teljes történeti anyag készen álljon.

A honvédelmi bizottmány a *Közlöny* márcz. 13-i számában tette közzé a (márczius 11-én kelt) jelentkezésre való felhívást. »A honvédelmi bizottmány — úgymond —, mely a hadseregek elszántságát s tűzpróbált vitézségét buzgó részvéttel s hazafiúi áhítattal kísérte mindég, óhajtja a jelen-, mint az utókornak is, e nehéz, de dicső napok emlékét minden nagyítástól és elferdítéstől menten nagyszerű valóságában fenntartani; óhajtja e szent harcznak nemcsak nagyobb méretű lenyomatát hagyni az utókornak, hanem lélekemelő s bámulatra ragadó egyes hőstettek emlékét is ajándokul átadni. Ezen fontos feladat létesítésére a külön hadosztályokhoz több gyakorlott tollú s egyszersmind tiszta jellemű egyén kívántatik, kik a hadiügy folyamát, mint egyes tetteket az igazsághoz híven följegyezve, anyagot készítsenek elő egy, a honvédelmi bizottmány által később felkérendő historiograph munkájára, ki Magyarország e legdicsőbb harcának töredékes vázlataiból egy minden részleteiben hű egészet alkothasson.« A jelentkezés azok részéről, kik e feladat teljesítésére magukban hivatást éreznek, személyesen vagy írásban történjék br. Jósika Miklós honv. bizottmányi tagnál.«¹

A *Közlöny*ben közzétett felhívás első sorban a Debreczenben időzőknek szólt. A honv. bizottmány a hadi történet-

¹ *Közlöny*. 1849. 51. sz. Egykorú hivatalos másolata az eredetileg 3121/e. számú felhívásnak. Orsz. Levéltár. 1849-iki debreczeni kultuszmin. iratok. 329. sz.

írók kiküldését nem akarta halogatni; nem is tartotta szükségesnek bevárni a vidékiek esetleges jelentkezését, mert nyilvánvaló volt előtte, hogy a felhívás a Debreczenben állandóan vagy átmenetileg tartózkodók soraiban élénk visszhangot fog kelteni. Jelentkező valóban nagy számban akadt;¹ mindamelllett a bizottmány változtatott álláspontján, a mennyiben most csak a hadseregekhez és Damjanich hadtestéhez, továbbá Komárom várába szánt hadi történetírókat, nem pedig, mint eredetileg tervezte, a »külön hadosztályokhoz« is.

A honvédelmi bizottmány márcz. 15-én nevezte ki a »tábori történeti jegyzők«-et és pedig: *Lisznyai Kálmánt* Görgey hadseregéhez, *Zalár Józsefet* Damjanich hadtestéhez, *Köváry Lászlót* Bem hadseregéhez, *Dobrossy Istvánt* Vécsey hadseregéhez az aradi táborba, *Mészáros Károlyt* Perczel hadseregéhez és végül *Friebeisz Istvánt* Komárom várába.

Nevök hallatára, legalább részben, önként felvetődik az a kérdés, hogy kik voltak ezek a »Tacitusok«, a hogy őket később Mészáros Lázár — nem minden gúny nélkül — emlegette.²

Lisznyai Kálmánról, Görgey hadseregének historikusáról, talán elég lesz Jókai jellemzését idéznünk, ki emlékezéseiben így mutatja be a negyvenes évek népszerű költőjét: »Eredeti alak: vékony, czingár legényke, hősi taglejtésekkel, bendeguzi méltóság az arczán; egyszer divatosan fodrozott hajfürtökkel, jaquemar kesztyűvel, de hosszú pitykés világoskék, deli vörös hajtókájú Victoria-dolmányban; más-szor meg párisi divat szerint kicsípve, de borzasan és nyakendőtlen s fokossal kezében. Kisebb baja soha sincsen, mint halálos betegség s kevesebb pénzre soha sincsen szüksége, mint ezer pengőre. De azért pénzt nem kér senkitől, s ha ő jutott hozzá, szétosztja mindenkinek, a ki tartja a markát. Hangja éles és rikácsoló s még hozzá egészen palócz kiejtésű, úgy hogy mikor megszólal, nevetni kénytelen hallgatója a legkomolyabb szavain is. Hanem a hahota nem zavarja őt meg, folytatja, a mit elkezdett, olyan éles hangon, mint a trombita s utóbb a hallgatót átjárja az a melegség, mely szavait izzóvá teszi, elfeledi tréfás modorát, palócz kiejtését, tapsolnak neki. Nagyokat mond, képtelen-

¹ Stuller Ferencz kormányzói tanácsos levele 1849. június 22-ről Zoltán János belügyi államtitkárhoz. Eredetije Orsz. Levéltár. U. o. 329. sz.

² Emlékiratai. Szokoly Viktor kiadása. Pest, 1867. II. k. 201. l.

ségeket. Hanem a mit mond, azt a képtelenséget is érzi, s nem lehet rajta kételkedni.¹ Mint a budapesti Unió-küldöttség vezetőjének, jelentős szerepe volt az unió ünnepélyein Kolozsvárott; utóbb katona lett s résztvett a kápolnai ütközetben is. Márczius elején szolgálati küldetésben épen Debreczenben volt,² midőn a Közlöny felhívása napvilágot látott, a mely őt, a merész tervek és hirtelen elhatározások emberét, jelentkezésre készítette.

Zalár József, a Damjanich hadtestéhez beosztott historiographus, idáig néhány költeményével vonta magára a figyelmet. A szabadságharcz kitörése után ő is beállott honvédnek s mint a hevesi önkéntes zászlóalj vitéze, a szerb felkelők ellen küzdött, míg a tábori élet fáradalmai beteggé nem tették. 1849. január végén Debreczenben időzött s épen akkor, midőn egészsége helyreálltával »az ott... alakuló zászlóaljba akart belépni«, értesült a Közlönyben megjelent felhívásról. Jelentkezésre voltaképen nem gondolt, barátai: Vachott Sándor és Sárosy Gyula azonban — hogy Zalár önéletírását idézzük — »karon fogták és vitték őt br. Jósika Miklóshoz, ... s bemutatván ajánlották őt historiographusnak. És megtörtént a kinevezés Damjanich mellé.«³

Köváry László a »Székelyhonról« (Kolozsvár, 1842.) és »Erdélyország statisztikájá«-ról (I. k. Kolozsvár, 1847.) írt könyvei, szépirodalmi és tudományos dolgozatai révén⁴ ekkor már ismert író volt. Az unió és a szabadságharcz mozgalmaiban élénk részt vett és pedig Kolozsvárott az »Ellenőr« című politikai lap szerkesztőjeként,⁵ később mint az országos statisztikai hivatal kinevezett tagja Pesten s végül a honv. bizottmány megbízásából Erdélyben mint a székelyek szervezésének egyik irányítója. 1849 elején Debreczenben tartózkodott, remélve, hogy a sajtóosztályba helyezik át. Márczius 15-én azonban Kossuth személyesen tudatta vele, hogy Bem hadseregéhez haditörténetírónak kinevezte.⁶

¹ Jókai: Életemből.

² Bányay E.: Lisznyai Kálmán élete. Kolozsvár, 1901. 24—26. l.

³ Zalár József önéletrajza. Irodalomtört. Közl. 1916. III. l.

⁴ Köblös Zoltán: Köváry László irodalmi munkássága. Erd. Múzeum. 1907. 336—37. l.

⁵ Ürmössy Lajos: A magyar hírlapirodalom kezdete Erdélyben. Erd. Múzeum. 1897. 470. l.

⁶ Márki Sándor: Köváry László emlékezete. Budapest, Akadémia, 1910. 10. l.

Dobrossy István és *Mészáros Károly* e nagy idők kisebb jelentőségű alakjai közé tartoztak. Előbbi Kossuth régebbi személyes hívei közül való, kinek az Országgyűlési Tudósítások szerkesztésében és kiadásában annak idején buzgó segítőtársa volt.¹ *Mészáros Károly* (1846 óta) ügyvéd és Mosonmegye tiszteletbeli ügyésze, a szabadságharcz kitörése óta a magyar kormány póstaügyi számvevője volt.² A márcziusi napokban megteremtette az »Egyenlőségi társulat« nevű politikai klubot, melynek ezernél több tagja volt, köztük mintegy harmincz képviselő. Elnöke Madarász László, titkára Mészáros Károly volt; a klub tagjaiból alakult meg az ú. n. Zrinyi-csoport Perczel Mór vezérlete alatt a horvátok ellen. Politikai felfogását a »Radical-lap« és a »Népelem« című lapok tolmácsolták Rosty Zsigmond, Mérey Mór, Madarász László és testvére, Madarász József kiadásában.³ A Perczel Mór és Mészáros Károly közt ebből az időből eredő politikai összeköttetésekből magyarázható meg Mészárosnak beosztatása Perczel hadseregébe.

Friebeisz István, Pestmegye esküdte, a negyvenes évek országyűlésein társulatok és magánosok levelezőjeként tevékenykedett, de ugyanezen időben munkatársa volt a Regélőnek, Honderűnek és az Életképeknek is. 1848 októberében a 2. honvédszászlóaljban hadnagy lett; haditörténetiróvá történt kineveztetése után, 1849 nyarán Klapka kíséretében Komáromba ment, hol átvette a »Komáromi Lapok« szerkesztését.⁴

A honv. bizottmány a kinevezett történelmi jegyzőket részletes *utasítással* látta el. Küldetésük célja lévén — úgymond — »a magyar szabadságharcz történetéhez minden nagytástól, költői hímezés, vagy elferdítéstől ment hiteles adatokat összegyűjteni s a történetírás komolyságához illő alapos rajzát adni és fentartani az utókor számára szabadságharczunknak«, — a történelmi jegyzők mindegyike tartsa szeme előtt a következőket :

»1. Rendeltesége helyét csak a hadparancsnok különös megbízása következtében s hivatása érdekében hagyhatván el, igyekezzék magának időnként a leghitelesebb adatokat

¹ Szinnyey J.: Magyar Irók. II. 939—40. Erdélyi Pál: Erdélyi János levelestárából. Figyelő XXVI. (1889.) 190. l.

² Szinnyey J.: Magyar Irók. VIII. 1163—68.

³ Kossuth levelezése a magyar szabadságharcz karvezéreivel 1848—1849-ben. Közli Mészáros Károly mint a nemzeti kormány által megbízott történetjegyző. Ungvárt. Jäger K. 1862. 14—15. l.

⁴ Szinnyey J.: Magyar Irók. III. 761—64.

megszerezni s csak azokat jegyezni fel, melyekhez semmi kétség sem fér.

2. Feladása leend úgy a nagyobbyszerű ütközetekben, mint kisebb csatákban a sereg állása, mozdulatai, a csata egyes fordulatairól a leghitelesebb jegyzékeket tenni.

3. Mivel a szabadságharcz biztos jellemzésére elkerülhetetlen a seregben időről időre inkább és inkább kifejlendő rendet és fegyelmet, vitészséget szemmel kísérni, egyik feladatának tartsa e hadi tulajdonok lépcsőnkénti kifejlődését híven feljegyezni.

4. Szerezzen úgy a sereparancsnok, mint a többi egyesek vitéz tetteiről, ezek neveiről s mindenről, mi a hadi életben feljegyzésre s emlékezetre méltó, hiteles tudomást magának, ne csak küldetése idejétől kezdve, hanem a multra nézve is s jegyzeteit időről időre küldje be a honvédelmi bizottmánynak.«

Az utasítás végül újból nyomatékosan hangsúlyozza, hogy »mindezekben a lehető legkevesebb, sőt semmi költészet, de annál több valóság legyen : a történeti stílnak meg van a nemessége és egyszerű magasztossága. Ezt ügykezzék sajátjává tenni, hogy a költöttnek a valóságtól elválasztása nehéz munkájától e dicső harcunk egykori történetírója megkíméltessek.«¹

Köváryt br. Jósika Miklós ezenkívül külön arra utasította, hogy szedje össze a nagyszebeni katonai parancsnokság és a román békéltető bizottság (komité) iratait ; lássa el a Közlönyt haditudósításokkal, a kormányt pedig időnként az erdélyi közállapotok tekintetében bizalmas felvilágosításokkal.²

A történeti jegyzők közt voltak ugyan költők, azonban, mint az utasítás mutatja, a honv. bizottmány valóságos történetírókul, történeti adatgyűjtőkül küldte ki őket a harczterekre s nem »hadipoétákul«, mint utóbb Zalár képzelte.³ A honv. bizottmány arról is gondoskodott, hogy írói és gyűjtő munkásságuk feltételeit számukra mindenütt biztosítsa. A hadipénztárból útiköltséget s ugyanannak ter-

¹ Kelt Debreczen, 1849. márcz. 17-én. Egyidejű hivatalos másolata a 3413/e. sz. eredetinek, Orsz. Levéltár. 1849-iki kult. min iratok. 329. sz.

² Köváry László : A száz évet élt dr. Brassai Sámuel pályafutása és munkái. Kolozsvár. 1897. 20. l. és Márki S. : Köváry László emlékezete. 10. l.

³ Zalár 1909. jan. 16- levele Morvay Győzőhöz. Irodalomtört. Közl. 1916. 225. l.

hére rendes havi fizetést utaltatott ki nekik, még pedig Kóváry részére április elsejétől számítandó 125, Mészáros Károly és Friebeisz István számára ugyancsak április 1-től 70, Lisznyai, Zalár és Dobrossy részére pedig április 16-tól havi 70 pengő forintot.¹ Ez a rendelet utóbb annyiban módosult, hogy az állami szolgálatban álló Kóváry, Friebeisz és Mészáros a történeti jegyzői fizetés mellett rendes hivatali fizetésüket továbbra is élvezték, a többiek pedig nem április, hanem márczius 16-tól fogva részesültek fizetésben. Ez a többlet a pénzügyminiszterium, jövő illetményük ellenben azon sereg pénztárának terhére esett, melynek körletében működtek.² A honv. bizottmány felhívta végül az illetékes parancsnokságok figyelmét arra is, hogy a történeti jegyzőket munkájukban hathatósan támogassák, a szükséghez képest lássák el költségekkel és gondoskodjanak »lehetőleg nyugalmassal« elszállásoltatásukról is.³

Azok a remények, melyeket a honv. bizottmány a hivatalos haditörténetírói intézmény létesítéséhez fűzött, nem váltak be. Az eredménytelenség nem a hadseregek parancsnokain mult, mert ezek a hozzájuk beosztott tábori történeti jegyzőket előzékenyen fogadták. *Zalár* legalább azt írja, hogy Damjanich őt úgy tekintette, mint törzskarának egyik tagját, egyszersmindenkorra vendégéül látta asztalánál, s külön honvédet rendelt szolgálatára.⁴ *Lisznyainak* sem lehetett más helyzete Görgey táborában, hol történetírói beosztásában őrnagyi rangra emelkedett.⁵ A két költőt azonban a mozgó harczok érdekes és izgalmas részletei, a támadó hadműveletek során elért sikerek legfeljebb költemények írására lelkesítették,⁶ de arra komolyan talán sohasem gondoltak, hogy az események hű krónikásai legyenek; a szélsőségekre hajló Lisznyaitól történetírói tárgyilagosságot lehetetlenség is lett volna követelni.

Friebeisz Komárom várában Klapka engedélyével a vasárnap kivételével naponként megjelenő »Komáromi La-

¹ Honv. bizottmány 3414/e. sz. a. kelt utasítása a hadügyminiszternek. Egyidejű másolata Orsz. Levéltár. 1849. kult. min. iratok. 329. sz.

² 1849. május 14-i rendelet a pénzügyminiszterhez. (3414/e.) Egyidejű másolata Orsz. Levéltár. U. o.

³ 1849. márcz. 17-i rendeletben. Egyidejű másolata Orsz. Levéltár. U. o.

⁴ Zalár id. levele 1909. január 16-ról. Irodalomtört. Közl. 1916. 225—26. l.

⁵ Bányai Elemér: Id. tan. 27. l.

⁶ Zalár id. 1909. jan. 16-i levele. U. ott.

pok«-at szerkesztette. A szerkesztői teendők mellett Friebisz természetesen nem tehetett eleget történetirói megbízatásának, de ezzel szemben viszont kétségtelen, hogy a »Komáromi Lapok« valósággal missiót teljesítettek a városban, s mint a komáromi események egyik szemtanúja írja, — »hogy a nép és katonaság nem csüggedt az utolsó perczig, ennek nem csekély tényezője volt a napi sajtó, mely a nemzet multjait dicsőítvén, a jövőbe teljes reményt helyezett.«¹

Az előbbiekhöz hasonlóan, a Perczel Mór mellé beosztott *Mészáros Károly* sem terjesztett a honv. bizottmány elé semmiféle jelentést. 1862-ben megjelent történeti munkáiból azonban kitűnik, hogy Mészáros nemcsak a harcztéri és a Perczel Mór személyével összefüggő, nagyrészt politikai vonatkozású eseményeknek és levélváltásoknak, hanem a szabadságharcz előzményeinek is szorgalmas történeti jegyzője volt. Kevésbé ismert műveinek² nem egy részlete mutatja, hogy írójuk nemcsak emlékezetből, hanem az események közvetlen hatása alatt készült jegyzeteiből és feldolgozásaiból is merített; ilyen pl. Szenttamás bevételének leírása. (52—64. l.)

Köváry László Erdélybe való visszaérkezése után haldéktalanul munkához fogott. Minthogy azonban Bem április közepén Erdélyből ideiglenesen kivonulva a Temesvidékre tette át a harczszínteret,³ Köváry a márcziusi utasítástól eltérően, Erdélyben maradt. Eljárását Kossuthhoz küldött jelentésében azzal indokolta, hogy »az oláh Comité s generalkommando szétszórt levéltára«-nak összegyűjtését és átvizsgálását fontosabb feladatnak tartotta, mint Bem támadó hadműveleteinek leírását, annál is inkább, mert a délvidéknek már vannak történeti jegyzői. Amennyiben a kormányzó-elnök osztja ezen felfogását, igéri, hogy »négy hónap alatt egy gyönyörű diplomaticus codexet s egy arra épített dolgozatot fog az unio történetéről bemutatni.« Tervbe vett munkája érdekében azonban a honv. bizottmányhoz érkező összes erdélyi vonatkozású iratok

¹ Szinnyei József: Komárom 1848/49-ben. Hazánk. IV. (1885) 698. l.

² A magyar szabadságharcz előjátéka 1848-ik évben. Irta Mészáros Károly mint a nemzeti kormány által megbízott történetjegyző. Ungvár. Jäger K. 1862. 4° 41. l. — Kossuth levelezése karvezéréivel 1849-ben. Közli Mészáros Károly mint a nemzeti kormány által megbízott történetjegyző. Ungvár. Jäger K. 1862. 8° 136.

³ Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harczának története. III. k. (Genf, 1865.) 294. l.

másolatának megküldésén kívül felhatalmazást kért a tekintetben is, hogy a politikai és hadirományokat Erdély egész területén bárhol felkutathassa, illetve átvizsgálhassa.

Köváry magát »Erdély történetjegyzőjé«-nek s nem csupán Bem hadserege történetírójának tekintvén, adatgyűjtő munkásságát széles körre terjesztette, hogy lehetőleg teljes anyagkészlet alapján írhasa meg az unió és az erdélyi szabadságharcz történetét. Utasítása értelmében azonban közvetlen értesüléseinek eredményeiről is tájékoztatni kívánta a honv. bizottmányt, hogy Debreczenben a testvérország ingadozó közhangulatáról s a közéletében már jelentkező széthúzó törekvésekről idejekorán tudomással bírjanak. Különösen két körülményre hívta fel a kormány figyelmét: »Egyik — úgymond — az, hogy Erdélyben a születési viszonyokra fektetett reactio fejét kezdi felemelni, másik az, hogy ezen báránybőrbe járó reactio a székelységet igazságtalan eljárásával ellenünk fogja lázítani. Széltibe hallhatni ujlag: le kell gyilkolni az urakat, mert ismét megcsaltak bennünket. S fájdalom, a camarilla ezen új hadának oly sok jólelkű, de rövidlátó egyén szolgál máris eszközül . . . A székely népet a jelen idők szörnyen terhelik, 40 évesig mind kiparancsolták a székelyeket: ez elkeseríti őket, kiket a camarilla schwarzgelb ölben nevelt, kiknek ajkán eddig csak a császár neve vala. A székely mitse nyer az unióval, még illedelmesebb bánásmódot se. Mi itt történik, az ha nem orvosoltatik, meg fogja magát boszulni.« Köváry szerint a székelységnek sajtó útján való felvilágosítása sürgős szükség volna. A székelyekre ugyanis »a változások quasi Deus ex machina jönnek«. Már pedig »e népnek meggyőződése semmi sincs, csak a fájdalmat érzi, melylyel elárasztatik. A nemes-ség setétsége szánandó.«¹

Bár Köváry hevenyészett feljegyzései inkább a missi-lisek közvetlenségével hatnak reánk, azért azok történeti értéke mégsem vonható kétségbe. Mindenesetre sajnálnunk lehet, hogy Köváry, ki különben szorgalmas levelezője maradt a Közlönynek, sőt az erdélyi közvélemény tájékoztatása céljából külön lap megindítását is tervbe vette,² több jelentést nem küldött a honv. bizottmánynak. Jegyzeteit azonban 1861-ben kiadott művében értékesítette.³

¹ 1849. május 2-án Marosvásárhelyt kelt eredetije Orsz. Levéltár. 1849-i debreczeni kult. min. iratok. 329. sz.

² Márki Sándor: id. emlékbeszéde. 10. l.

³ Erdély története 1848—49-ben. Pest, 1861. 8° 279. l. és Okmánytár az 1848-iki erdélyi eseményekhez. Kolozsvár, 1861. 8° 208. l.

A honv. bizottmánytól nyert történetírói megbízásnak egyedül a Vécey hadseregéhez beosztott *Dobrossy István* igyekezett eleget tenni. Az aradi vár ostromműveleteiben azonban épen akkor heteken át nem fordult elő olyan esemény — »minek megírása — Dobrossy szerint — nem egyéb lett volna, mint a honv. bizottmány annyi felől igénybe vett idejének lopása«. A nyugalmas napokat ennek következőben az ostrom egészen történetére vonatkozó adatok összegyűjtésére fordította, de e tekintetben is nehézségekkel kellett küzdenie. »A védbizottmány jegyzőkönyve hiányos — olvassuk április 11-i jelentésében —, a táborkari irodánál Márjássy és Gál parancsnokok idejéből rendes jegyzőkönyv nincs, a vármegyei bizottmánynál szinte keveset kaphatni, úgy hogy csaknem egészen egyes polgárok adataira vagyok szorulva, mi ismét azért bajos, mert Aradot sokan elhagyták.«

Valóságos megkönnyebbülés volt tehát számára a húsvét másodnapján (április 9.) Újarad környékén lezajlott kis összetűzés, mert most alkalma nyílt arra, hogy a honv. bizottmánynak történetírói tevékenységéről számot adjon. Alig terjedt el az összetűzés híre Aradon, Dobrossy azonnal átment Újaradra, s a résztvevőket kikérdezve, haladéktalanul jelentést küldött a honv. bizottmányhoz.¹

A jelentés így hangzik :

»Ápr. 9. 1849. Ma azaz húsvét másodnapján r. 6 órakor 3 ágyuszó köszönté Újarad felől a húsvéti ünnepeket, mire több apró puskalövés következett. 7 órakor a puszka ropogása a legélénkebb lőn. A mieink a várhoz közel r. 3 órakor két hidat felgyujtván, a várbeliek kijöttek a tüzet oltani, s előrseinktől kemény tüzzel fogadtattak, mit a várbeliek szinte viszonoztak, de azért visszaűzettek. A várbeliek közül elesett 3 közlegény és egy tiszt, kit Prohaszka tizedes lőtt agyon. Részünkről egy honvéd, Csüre István, halálát fájlaljuk, kit ágyékán két puskagolyó talált. A helyszínen mindjárt nem halt meg, hanem vagy elájult, vagy hogy életét megmenthesse, holtak tetteté magát, s egy Leiningen megmotosván, egy huszast zsebjéből kivett és ott hagyta. Kórházba vitetett, de ott kevés idő múlva meghalt.

Ugyan ez nap és csaknem ez időben Temesvárról egy dsidás század akart az aradi várba hatolni ; a Lehelhusároktul azonban és a békési mozgó lovas csapattól, bár ezek még tűzben sohasem voltak, Sz. Miklós alatt megtámadtván, szétszórattak és elszaladtak. A dsidások közül 4 halva maradt, egy pedig iszonyatosan

¹ 1849. ápr. 11-i jelentése a honv. bizottmányhoz. Eredetije Orsz. Levéltár. 1849-i debreczeni kult. min. iratok. 329. sz. csomóban.

összevagdálva kórházba vitetett, hol aztán meghalt. Milly nagy a honvédekben az elkeseredettség a császáriak ellen, mutatja az, hogy ezen összevagdalt dsidást Újaradon a kocsiban agyon szurkálják, ha néhány tiszt nem mondja : ne bántsátok. 4 dsidás ló, 2 szekereslő, csákó, dsida, kard, pisztoly lón a Lehelhuszárok s békésiek zsákmánya. Mieink közül egy sem esett el ; egy békési elfogatott ; egy Lehelhuszár száján dsidaszurást kapott, de nem veszélyest ; — egy békési ősz öreg, Lévai András és fogadott fia, mintegy 16 éves fiu, arczukon könnyű kardvágást kaptak.

Szívemelő volt a Lehelhuszárok s békésiek lelkesedését látni, kiknek e kis csata volt első tűzkeresztségük. Egy Lehel-huszár két dardot hozván oldalán kérdők tőle : »mellyik volt a dsidásé ?« Megmutatá és kihuzván, mondá : . . . az angyalát, csak a bosszant, hogy a német még köszörületlen karddal mer a magyarra jönni. Az öreg Lévait az ott lévő honvéd tisztek megdicsérvén kérdék tőle : fáj a sebje ? Dehogy fáj, máskor is próbáltam már én az ilyen factiót. Hát a fiu hogy van, kérdék tovább : Azé sem fáj ; ebsont beforr, felelt az öreg. A fiu az öreg mellett diadaljelül hozá az uhlán sárgafekete lobogós dsidáját.

Öröm volt látni az egészet. Egyik huszár kezében dsida, másik fejében dsidáscsákó ; harmadik vállán véres uhlán patron-táska ; negyedik nyeregkápájában uhlán nadrág, köpönyeg vagy csizma. — Egy uhlán ló 40—50 pfton kelt. E kis győzödelmen a magyarság közt közös volt az öröm, de az ujaradi svábok szeméből ki lehetett olvasni, hogy jobb szeretnének tovább is a vár urasága alatt maradni.

Az aradi hadosztály lelkesedése leírhatatlan ; ha ez jól felhasználatik, mint minden oda mutat hogy fel fog használatni, akkor a poklok kapui még a muszkával szövetkezve sem diadal-maskodhatnak rajtunk.

Míg ezen két kis csata tartott, addig a vár ágyui csak ritkán, mintegy közbeszólólag dörögtek ; midőn azonban részünkre jól ütött ki a csata, a vár régi szokása szerint bosszúját a városon tölté és azt lődözteté, mi több házban tetemes kárt tett. A mi tüzeink a vár lövéseire hatalmasan válaszoltak s a várbeli tornyot igen megrongálták. A vár hamarabb megszünteté az ágyuzást, a mieink déli 1/212-ig folytatták s öszvesen 163 lövést tettek.

Újaradon d. u. 3 órakor tüzetett ki a toronyban a nemzeti lobogó.

Ápr. 10. 1849. A tegnap elfoglalt 3 dsidára nemzeti lobogó szegeztetett és Vécsey tábornok lakán és a táborkari irodán kitűzetett.

Esti 6 órakor mindenfelé a városban riadót vertek és fúttak Újaradra tetemes katonai erő küldetett. Az éj csendesen tölt el és semmi baj sem történt.

Ápr. 11. Ma délelőtt a tüzérek a Maros melletti ágyutelepek-nél a sánczra, hogy a várbeliek annál jobban láthassák, kitűzték a nemzeti lobogót.«¹

A Dobrossytól előterjesztett »töredék« a hivatalos haditörténetírók munkásságának egyetlen egyidejű emléke. Tartalmilag azonban alig van értéke, mert az előadott esemény magában véve és az aradi vár ostroma történetének szempontjából is, jelentéktelen epizód, mely csak Dobrossy túlzottan értékelő előadásában nőtt meg emlékezetre méltó hadi eseménynyé.

A honvédelmi bizottmány hónapokon át türelmesen várakozott a tábori történeti jegyzők jelentéseire. Mikor azonban a kormány Pestre tette át székhelyét, azonnal napirendre tűzte a haditörténetírói intézmény kérdését is,² — talán az akkori kultuszminiszternek, *Horváth Mihálynak* személyes érdeklődése következtében. Ennek tulajdonítható, hogy Szemere Bertalan miniszterelnök június 26-i átiratával »ezen ügynek, mint tudományos szakba vágónak további vezetését« Horváth Mihály miniszteriumára bízta,³ mely a hadi történetírók munkásságának irányítását és ellenőrzését június végén át is vette.⁴ Megvalósítására — sajnos — sor már nem kerülhetett.

Dr. Lukinich Imre.

¹ Dobrossy 1849. április 11-én kelt jelentéséhez mellékelve. Eredetije Orsz. Levéltár. U. o.

² Stuller Ferencz kormányzói tanácsos 1849. június 22-én Pesten kelt levele. Eredetije Orsz. Levéltár. U. o.

³ Eredetije Orsz. Levéltár. U. o.

⁴ Szász Károly államtitkár június 28-i leirata Stullerhez. Fogalmazványban Orsz. Levéltár. U. o. Stuller jelentése június 29-ről. Eredetiben Orsz. Levéltár. U. o.